

TÜRK DEVLET FELSEFESİNİN TEORİK ARKA PLANI ÜZERİNE

On the Theoretical Background of Turkish State Philosophy

Muhammet Hanifi MACİT

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü
mh_macit@hotmail.com

Özet

Bir milletin devlet felsefesinden söz edebilmek için onun Tanrı, evren ve insan unsurlarına yüklediği anlamı geçmişten günümüze çözümlenmek gerekir. Zira milletlerin teorik düşünceleri onların pratik etkinliklerinin anahtarlarıdır. Bu açıdan bakıldığında Türklerin, tarih sahnesine çıktıkları zamandan bu tarafa, bir medeniyet milleti olarak aşkın otoriteye, varlığa ve varlığın temel bir unsuru olarak insana yüklediği anlam, mitolojilerden başlayıp modern anayasal sistemlere kadar izi sürülebilecek niteliktedir. Türklerin devlet felsefesini tutarlı bir şekilde anlama ve açıklamanın yolu da bu tarihsel arka planın kavranmasıyla olanaklı olur. İşte bu çalışmanın amacı bu tarihsel arka plana kısmi de olsa bir zemin oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Felsefesi, Türk Devlet Felsefesi, Kozmogoni, Mitoloji, Töre.

Abstract

In order to speak of a nation's state philosophy, it is necessary to analyze the meaning that has been attributed to the elements such as God, the universe, and man by this nation from past to present, because the theoretical considerations of nations are the keys to their practical activities. From this point of view, the meaning that has been attributed to transcendental authority, existence and human who a fundamental element of existence by the Turks as a nation of civilization can be traced from mythologies to modern constitutional systems. The way of understanding and explaining the state philosophy of the Turks consistently is possible by grasping this historical background. The aim of this study is to constitute a basis for this historical background partially.

Keywords: State Philosophy, Turkish State Philosophy, Cosmogony, Mythology, Moral Laws.

Giriş

İnsan, içerisinde yaşamış olduğu evreni anlama ve anlamlandırma ile ilişkili doğal eğilime sahip olan bir varlıktır ve bu kadim bir temayülü ifade eder. İnsan varlığı bireysel veya toplumsal olarak çeşitli düzey ve imkânlar doğrultusunda etrafında cereyan eden olayları anlamak ve açıklamak ister. Bu eğilim sadece birey ve topluma ait bir etkinlik olma durumunu aşar ve milletler de bu eğilimin temel taşıyıcısı konumuna gelirler. Yalın bir bakış açısı ile irdelendiğinde bireyin, toplumun veya milletin sadece pratik amaçlar peşinde koşan bir varlık veya varoluş değil, teoriye ilişkin eğilimi de en az pratiğe dair yönelimi kadar kuvvetli olan bir varlık veya varoluş olduğu görülecektir. Teoriden bağımsız bir pratiğin vuku bulma olanağı, düşünmeden eylemde bulunmanın amacına uygunluğu kadar rastlantısaldır. Bunun için medeniyet milleti olan Türklerin teorik düşünceleri ve bunların pratik yansımalarının neler olduğu üzerine yapılan her araştırma “felsefi” bir araştırma özelliği taşır. Bu çalışmanın amacı da tarih sahnesine çıktıkları günden bugüne Türklerin, etraflarında cereyan eden her türlü hadiseyi nasıl anladıklarını, nasıl açıkladıklarını veya gerekli gördüklerini nasıl inşa ettiklerini, kaçındıklarıyla nasıl mücadele ettiklerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır.

Bir milletin düşünce dünyasına nüfuz etmek, onun din, bilim ve felsefesini irdelemeyi, yani bu milletin Tanrı, Evren ve İnsan kavramları etrafında şekillenen zihin dünyasına ve eylem alanına girmeyi gerekli kılar. Çünkü bir milletin düşünce dünyası, ifade edilen bu üç temel kavram etrafında şekillenir. Bu milletin düşünceleri çerçevesinde şekillenen kurumlar ve bu kurumların işlevleri de ancak ve ancak ifade edilen zihin dünyasının biçimlendirmesiyle işlerlik kazanır. Çünkü her türlü anlam etkinliği Tanrı, Evren ve İnsan üzerinden inşa edilir ve bunlar üzerinden kurulan anlama gayreti hayatın her yanına sirayet eder. Devlet de millet hayatının en önemli hadiselerinden biridir ve böyle bir düşünce dünyasının göstergeleriyle bezenerek kurumsal bir varlığa dönüşür. Devlet felsefesi ise, “iktidarın kaynağını, devletin

doğuşunu, anlam ve amacını, ona hâkim olan ilkeleri, millet ile devletin derin ilişkisini tarihi perspektifi de göz önünde bulundurarak” (Niyazi 2017: 21) inceleyen felsefe disiplindir. Türk devlet felsefesi de tam olarak tanımın ifade ettiği anlam üzerinden açıklanması gereken tarihi bir hadisedir. Bunun anlaşılması ve açıklanması adına yapılacak olan her değerlendirme sadece Türklerin bu görünyeye ne anlam yüklediğini değil, aynı zamanda dünya tarihi açısından ona verilen yerin özgün değerini de ortaya koyacaktır.

Böylesine derin bir araştırma etkinliği doğası gereği mitolojileri, destanları, atasözlerini, dilden dile aktarılan anıları ve ilk kaynaklar olan kitabeleri referans alacaktır. Bu tarihi kaynaklar bize Türk devlet felsefesinin düşünsel arka planını verecek ve eylem alanında somutlaşan birçok fiil ve kurumun hangi arka plandan beslendiğini de gösterecektir. Özellikle yazılı kaynaklar, devlet felsefesinin temel sorularına da cevap verecek bilgi kaynaklarıdır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu kaynaklar meşruiyetin dayanağı, hâkimiyetin sınırları, hakanın görevleri ve bunları düzenleyecek olan kuralların ne olduğu gibi temel sorunlara yanıt bulunabilecek önemli referanslardır.

Türk devlet felsefesi üzerine yapılacak olan her değerlendirmenin, Türklere göre devletin ne olduğunu, iktidarın kaynağını, devletin doğuşunu, anlam ve amacını, ona hâkim olan ilkeleri, millet ile devletin derin ilişkisini tutarlı bir dil ile açıklaması gerekir. Bu noktada Türk devlet felsefesine dair her değerlendirme, tarihin ve kültürün aktarıcı aracı olarak dil ile başlar ve bir milletin teşkilatlanma esasını anlayabilmek için onun, diline, mitolojisine, Kozmogonisine ve Töresine yüklediği anlamı çok iyi bilmek gerekir. Siyasi toplumsal hayatın anlaşılmasının temel esaslarını oluşturan bu öğeler aynı zamanda Türk devlet felsefesinin de temellendirilmesinin arka planını oluşturacaktır. Bu zikredilen öğeler, Tanrı, Evren ve İnsanın anlaşılması çabasında oluşan ahengin Türkler açısından nasıl anlamlandırıldığını da gösterecektir. Bu bağlam çerçevesinde somut olarak anlaşılıp açıklanabilecek olan Türk

devlet felsefesinin arka planını oluşturan referanslar sistemine sırasıyla değinmek gerekir.

Türk Dili

Hiç şüphesiz dilin varlığı, düşünce yaratımının da var olduğunu gösterir. Diller, insanların iç doğası ile birlikte geliştiklerinden, milletlerin düşünsel özelliklerinin dil eylemleri olarak somutlaşmasını sağlar. Çünkü her dilin milli bir formu vardır. Dil, milletin ruhunun dış görünüşüdür; milletin dili ruhudur, ruhu da dili. Dil ile milletlerin bütün özellikleri, karakterleri ortaya çıkar ve bu unsur milletlerin dünya görüşünü anlamaya olanak tanır. Milletlerin ayrı ayrı dünya kavrayışları, karakterleri sözcüklerin anlamında saptanmıştır. Çünkü bir algıdan meydana gelen sözcük, nesnenin bir izlenimi değil, nesne tarafından ruhta uyandırılmış tasarımın bir izlenimidir (Akarsu 1993: 62-63). Bunun içindir ki Türk dili, ilim yapılabilen diğer dillerde de olduğu gibi, kendi milli özelliklerini Türk sosyal hayatının yapısına göre yansıtır. Zira dil, yaşamın bütün alanlarında; günlük yaşamın en yalın olaylarında, bilimin ana formlarında, görenekler ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar. Dil, her türlü maddesel yaşamın, tekniğin ve ekonominin koşulu olduğu gibi, dinin, hukukun, felsefe ve sanatın da yapıtaşı, yegâne taşıyıcısıdır. Dil ve dilin öğeleri bir çağdan diğerine geçerek geldiği için, geçmişin şimdiki zamana etkilerini gösterir ve kültürün en derinlerine kadar işler. Düşünme ve duyma biçiminin bir kavrayış şekli olarak dil, yaratıcı yaşam ilkesi olarak düşünceyi de geliştirir. Zengin, yani yaratıcı dil, zengin, yani üreten kültürdür.

Dil, milletin hayatında bir kültür vasıtası olarak en başta gelen unsurdur. Aynı dili konuşan insanlar, millet denilen sosyal varlığın temelini oluştururlar. Bu noktada milli bir bağ olarak Türk dilinin oynadığı rolü tarihte belki de diğer dillerin hiçbiri oynamamıştır. Dünyanın en eski dillerinden biri olan Türkçe, tek bir kaynaktan ortaya çıkmış, tamamen orijinal ve başka dillerle akrabalığı olmayan müstakil bir dildir. Bu dil, Ural ve Altay dağları arasındaki bozkır sahada doğmuş ve gelişmiştir. Türkçenin en eski örnekleri

ancak VII. yüzyıla kadar geriye gidebilmektedir. Fakat Türkçenin temelini, M.Ö. 4000 yıllarına kadar götürecek bazı deliller de bulunmaktadır. Mesela ortalama 350 tane Sümerce kelime ile eski Türkçe kelimeler arasında ses ve anlam bakımından tam bir benzerlik görülmektedir (Macit 2014: 24).

Türkçe, Türk siyasi hayatına paralel bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme bazen olumlu, bazen de olumsuz yönde olmuştur. Örneğin; Türk soyundan olan toplulukların ve boyların bir devlet çatısı altında toplanması, yani siyasi bütünlüğün sağlanması gibi durumlarda, Türk dilinde de birliğe doğru bir gelişme meydana gelmiştir. Buna karşılık Türk devletlerinin parçalanıp dağılmaları halinde ise Türkçe de parçalanma, yani lehçe ve ağızlara ayrılma yoluna gitmiştir. Türkçenin lehçelere ve ağızlara ayrılmasında sadece Türk devletlerinin parçalanıp dağılmaları değil, aynı zamanda Türk göçleri de başlıca rol oynamıştır. Bugün Türkçe kırktan fazla lehçeye ayrılmıştır. Bazı Türkçe lehçe ve ağızları anlaşmayı engelleyecek kadar birbirinden uzaklaşmışlardır (Koca 2010: 210-211). Ancak bütün bu değişikliklere rağmen bugün Türkiye Türkçesiyle Azeri, Türkmen, Özbek, Uygur, hatta Kazak ve Kırgız Türkçesi arasındaki fark, Latineden türemiş olan diller arasındaki farktan çok daha azdır ve ortalama bir “dil iletişimi”, yani karşılıklı anlaşma kısa bir süre içerisinde oluşmaktadır.

Türkler, tarih boyunca çok değişik kültür ve medeniyet çevreleriyle irtibatla bulunmuşlardır. Özellikle sonradan kabul ettiği dinler ve inançların doğduğu kültürler Türk milletinin alfabe ve sayı sistemini zaman zaman değiştirmiş ise de Türk yazı dilinin hususiyetleri veya gramerinde pek oynama görülmemiştir. Türk göçlerinin özellikle batıya doğru olması ve buralarda mecburen farklı siyasal teşekküllerin kurulması, yeni Türk kültür çevrelerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Türk muhitine birçok yenilikler getirdiği gibi, Türklerin dillerine de önemli istikametler vermiştir. Yazı dili ile beraber gayet normal olarak Türk boyları arasında yaşayan konuşma dilindeki mevcut şive hususiyetleri yavaş yavaş bu yeni merkezlerin diline de girmeye

başlamıştır. Ayrıca Türkler, değişik coğrafyalarda beraber yaşamak zorunda oldukları halklardan bazı şeyler almanın yanı sıra onlara da pek çok şey kazandırmışlardır.

Türk konuşma dilinin ne zaman ve hangi şartlar altında ortaya çıktığı hakkında tam olarak bir şey söyleyebilmek mümkün olmasa dahi, yazı dili son yıllara kadar Orhun Abideleri ile tarihlendirilmekteydi. Türkçenin, yazı dili haline gelmesinde etkili olan Yeni-Sey ve Orhun Abideleri, VI-VIII. asırlara aittirler. Ancak Kazakistan'da Esik Kurganı'ndan çıkan bir tabağın altındaki yazıtın zamanı M.Ö. V. yüzyıla kadar götürülünce, Türk yazısının ve yazı dilinin daha eski tarihlere dayandığı ortaya çıkmıştır. Yine Asya'da III. asırda Türkleri anlatan Çince vesikalar ile V.-VI. yüzyıl olaylarından bahseden Latin kaynaklarından öğrenilen bilgilere göre Karadeniz'in kuzey taraflarında yaşayan Hun Türkleri arasında Hristiyanlığı seçenlerin Türk dilinde kitapları vardır ve onlar dini metinlerini Türkçeye çevirmişlerdir. Bu noktada Türkler, yazısı, yani kendilerine ait bir alfabesi bulunan ender milletlerden biridir. Özellikle Türk topluluklarına ait, V. yüzyıldan başlayarak XVI. yüzyıl başlarına kadar devam eden dönemlerden kalma, kendilerine has alfabe ile yazılmış birçok belge bulunmuştur. Bu belgelerdeki yazılara bazen "Göktürk yazısı", bazen "Yenisey veya Orkun yazısı", bazen de "Türk runik yazısı" denilmiştir. Göktürk yazısı denilmesinin sebebi, bu yazıyı Göktürklerin ilk defa yaygın bir şekilde kullanmış olmalarından, "Yenisey veya Orkun yazısı" adı verilmesinin sebebi de bu yazı örneklerinin en çok Yenisey ve Orkun nehirlerinin kaynak havzasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu yazı bilim dünyasında genellikle "Türk runik yazısı" adıyla isimlendirilmiştir. Bunun sebebi de bu yazının karakter bakımından eski İskandinav ve Germen gizli yazısına benzer olmasından ötürüdür (Macit 2014: 25).

Türkler özellikle Orta Asya'dan göçleri sürecinde değişik dillerle karşılaştılar. Bu noktada Anadolu'yu fetheden Türk boyları ile Türkmenler kendilerini, Latince, Ermenice, Elence, Farsça vb. Hint - Avrupa dillerinin konuşulduğu ülkeler ve toplumlar ile çevrili

buldular. İslam dünyasının evrensel dili sayılan Arapça da göz önüne alınırsa Türklerin değişik toplumlar ve dillerle temas ettikleri görülecektir. Bu noktada Türkler bütün bu topluluklara kendilerini ve doğal olarak dillerini kabul ettirmeye çalıştılar. Sonunda Türkçe Ortadoğu'nun, Anadolu'nun ve Balkanların evrensel dili oldu. Tabi bu süreçte kendisi de bütün yabancı dillerin etkisinde kaldı; değişti, gelişti, güzelleşti, ama kimliğini tarihsel geçmişi yitirmedi.

Netice olarak dil, milletlerin kültür hayatında son derece önemli olduğu gibi, Türk kimliğinin de temel taşıyıcısıdır. Farklı türden kültür hayatlarının tanınması veya içselleştirilmesi, farklı inançların sahiplenilmesi, bir kimliği "dilde" olan bölünme kadar etkileyemez. Nasıl ki dil, bir milletin ruhunun somutlaşmış hâli ise, bir milletin temel karakterini ortaya koymaktaysa, aynı zamanda o milletin geleceğinin de en önemli unsurlarındandır. Dil, milletin kültürünü gelecek kuşaklara taşır, o milletin düşünce yapısını belirler. Devletin siyaseti, felsefesi dil ile kurulur, dil ile uygulanır, dil ile belirlenir.

Sonuç olarak Türk Dilinin serüvenine ilişkin yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında hareketli bit toplumun zengin bir kavramsal alana sahip olması kaçınılmazdır. Bu çalışmada karşımıza çıkacak olan ve bugün çok kullanılmayan, yaygınlığı olmayan ve alan uzmanlarının dışında pek bilinmeyen bu kavramları ve anlam içeriklerini yukarıda teorik arka planı verilen tarihi serüvenimiz açısından değerlendirmek gerekir. Zira ifade edildiği üzere milletlerin dili onların karakterleridir ve bunun en somut yansıdığı alan da teşkilatları, kurumlarıdır.

Türk Kozmogonisi

Türk Dil Kurumu sözlüğünde *kozmogoni*; evren doğumu şeklinde tanımlanmaktadır. Evrenin nasıl yaratıldığı veya onun var oluşuyla ilgili izah denemeleri birçok kültürde mevcuttur. Ancak bir kültürün oluşum aşaması veya onu diğer kültürlerden farklı kılan, bu izah denemelerindeki benzerliklerin yanı sıra bu denemelerin

kendilerine has olan açıklamalarıdır. Tarihi anlamda bakıldığında da güçlü kozmogonileri olan kültürlerin medeniyet milletleri şeklinde ortaya çıktıkları ve sadece kendilerine değil, dünya insanlığına çeşitli armağanlar veya kazanımlar sundukları görülmektedir.

Türkler, içerisinde yaşadıkları âlemi, birbirinin zıddı olan, ancak birbirini tamamlayan iki prensip ile izah etmektedirler: Gök Tanrı ve Asra Yer. Gerçeklikte her şey bir kaos halinden ibaret olmasına rağmen, yine her şey açıldıkça gök yerden, aydınlık karanlıktan, erkek cevher dışı cevherden ayrılmış ve birbirine zıt olan bu kuvvetlerin tekrar birleşmesinden “kişi, yani ilk insan” vücut bulmuştur (Ülken 2006: 169). İlkel toplumlara has olan totemizm ve animizm bakiyelerinin atıldığı, felsefi (soyut) ve zihni esaslardan hareketle, oldukça monist dünya görüşüne yakın bir anlayışın geliştiği görülür. Âleme ve onun varoluşuna ilişkin böyle bir kavrayış, belirli bir fikri düzeyi de gerektirmektedir.

Türklerde Gök Tanrı mevcut olanın yaratıcısı, fakat Asra Yer onun tüketicisidir. Gök Tanrı'nın yarattığı, Asra Yer'in tükettiği şeklindeki düalizm (ikicilik), bunun sadece bir vaziyet ve hâl itibarıyla olduğu düşüncesiyle monist (tekçi) bir karaktere dönüşecektir. Gök ile Yer arasındaki ayrılık, ailenin ahengi ve toplumun nizamı gibi bir uyuşma ve uzlaşma şeklinde tezahür eder. Bir başka ifadeyle Gök, Hakanı, yer, Hatunu temsil eder. Türk kozmogonisinde “Ana Yer, Atam Gök” ifadesi yakın zamana kadar devam etmiştir.

Türk kozmogonisinin en özgün şekli, Altay Türklerinde bulunmuştur. Altay Türkleri kozmogonisinde, âlemde hiçbir şey yokken Karahan ve Su vardır. Karahan gören, su görünendir. Yani biri özneyi, diğeri nesneyi temsil etmektedir. Karahan şekilsiz ve belirsiz bir kuvvet, bir nevi kaos olan Su'dan kişiyi yaratmış ve böylece de yalnızlıktan kurtulmuştur. Kişi ve Karahan su üzerinde uçmaya başlamış, yalnız kişinin gururu ve ihtirası Karahan'ı aşmaya başlamış, onu, başını göklere yükseltmeye sevk etmiştir. Bunun üzerine Karahan onu cezalandırmış, kişiden “uçmak” ve “bilmek”

iktidarlarını almıştır. Ancak bu tek ve sevgili mahlûkuna acıyarak ona “bilmek” iktidarını tekrar armağan etmiştir. Denizden bir avuç toprak almış, bundan dağlar ve adaları yaratmış ve kişiyi buraya bağlı kılmıştır. Fakat kişi bir türlü uslanmamış ve Yaratana sürekli boy ölçüşmüştür.

Türk kozmogonisini diğer kozmogonilerden ayrıcalıklı kılacak olan bir başka anlayış, kadının yaratılışıyla ilgilidir. Sami kozmogonileri dikkate alındığında Havva, Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Yani kadın ayrı bir varlık, başlı başına bir yaratılış olmayıp erkekten ayrılmış bir parçadır. Ancak Türk kozmogonisinde kadın, kişinin bir parçası değil, Karahan tarafından ayrıca yaratılmış olup, Yer Hatun ismiyle Yer Han’a muadil bir kuvveti temsil eder. Bu yaklaşımın özgün değeri, kadının kendi varlıksal koşulunun, yine kendi farkındalığıyla oluştuğu düşüncesinden kaynaklanır. O, varlıkta vücut buluş anlamında bağımlılıkların değil, kendi gerçekliğinin temsilcisidir. Bu durum Türklerde pederşahi değil, fakat pederi bir esasa göre ailenin kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Burada kısaca özetlediğimiz Türk kozmogonisinde dikkate değer üç ögenin zikredilmesi gerekir: 1) Altay kozmogonisinin varlığın vücut buluşu yönündeki bu tespiti, bize her şeyin kökeninde suyun var olduğu iddiasını dile getiren Thales’i hatırlatmaktadır. 2) Kişinin Karahan’la mücadelesi, bir taraftan Promete’nin Zeus ile mücadelesiyle, diğer taraftan şeytanın gururu ve Allah’a isyanı ve son olarak, Âdem’in cennetten tardı (kovulması/çıkarılması) ile yakınlık göstermektedir. 3) Türk kozmogonisinde “uçmak” ve “bilmek” ruhun iki kudretine işaret ettiği gibi, “uçmak”ın cennet olduğu ve kişiden uçmak iktidarının alınmasının aynı zamanda cennetten tardı (kovulmayı/çıkarılmayı) ifade ettiği de söylenebilir (Ülken 2006: 171-173).

Bu bağlam çerçevesinde milletlerin genel olarak felsefeleri, özel olarak da devlet felsefeleri ancak onların evrene ve yaratılışa yükledikleri anlam üzerinden açıklanabilme imkânına kavuşur. İslamiyet’in kabulüne kadar geçen süreç dikkate alındığında,

Türklerin kozmogonilerinden Tanrı, Evren ve Hâkimiyete ilişkin düşüncelerini çıkarsamak mümkündür ve bu çalışmanın bazı makaleleri bu temayı içermektedir. Özellikle Hakanın Tanrı tarafından görevlendirildiğinin kabulü, Hatunun Hakan olmadığı zaman onun vekili olabilmesi gibi durumlar, Türk kozmogonisinin Türk devlet felsefesinin teorik alt yapısını oluşturması noktasındaki büyük etkisini gösterir.

Türk Mitolojisi

Türk kimliğinden söz ederken gözden kaçırılmaması gereken en önemli şey, inşa edilmeye çalışılanın değil, tarihsel süreç içerisinde zaten inşa edilmiş olanın anlaşılması gereğidir. Türk kimliği açısından Türk mitolojisi, bu bağlamda anlaşılması gereken temel bir öge durumundadır.

Mit (myth), “söz” ya da “konuşma”, “masal-hikâye” anlamlarına gelen, Yunanca “mythos” sözcüğünün karşılığı olup, geçmişte yaşamış insan topluluklarının inandıkları tanrıların, kahramanların, doğaüstü varlıkların, olayların ve bunlar etrafında gerçekleştirilen anlatıların, yine olağanüstü unsurlarla şekillendirilip ortaya çıkarıldığı olağandışı hikâyelerdir (Çağlar 2008: 29). Mitoloji bir anlamıyla mitleri, onların doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim, diğer anlamıyla ise bir millete, bir dine ait mitlerin efsanelerin bütünüdür (TDK 2005: 1403). Türk mitolojisi ise Türk halklarının inanmış oldukları mitolojik bütüne verilen isimdir.

Mitler, sözlü geleneğin diğer türleri gibi, kültürün değişmesi ile birlikte değişir ve gelişirler. Bu özelliği ile de varlıklarının süregelen olmasını sağlarlar. Mitler, tarihsel olaylar veya dini unsurlarla ilişkili olsun veya olmasın, ortak kültürel mirasın ürünüdürler. Bu nedenle de milli kültürün en eski zamanlarından başlayarak, günümüzdeki durumuyla da ilişkilendirilebilirler. Böylece mitler, yaratıldıkları toplumun dünyaya ve olaylara bakış açısını, bir anlamda o toplumun karakterini de yansıtır. Genellikle gündelik hayatta ve istisna olarak akademik çalışmalarda mitlere, uydurulmuş hikâyeler anlamı verilir. Oysa mitler, hem insanlığın

hem ulusların ortak tarihi hafızasını oluştururlar ve bir halının deseni gibi kimliği bezerler. Bu ifadeyi en güzel özetleyen ise G. Vico'dur. Vico'da mitoloji, insanlığın ilk bilimidir. Mitler, insanlarda soyut düşünme yeteneğinin henüz gelişmediği, hayal gücü ve imgelemenin düşünme gücünün yerini aldığı dönemlerde, içinde yaşanılan evreni anlama etkinliğidir. Bundan dolayı mitler, çarpık birtakım anlatılar değil, gerçeği dile getiren hikâyelerdir; insanlığın ilk bilim kuramlarıdır. Vico'ya göre, özellikle araştırma etkinliğimizin konusunu milletlerin tabiatı hakkında bilgi edinmek oluşturuyorsa, öncelikle bakmamız gereken milletlerin mitolojileridir. Çünkü bize milletlerin toplumsal kurumlarını verecek olan onların mitolojileridir. Etnik kültürün enerji kaynağını sağlayan, etnik kültürel geleneğin taşıyıcısı olan insanların davranış ve düşünce biçimlerini de düzenleyen yine odur.

Türk mitolojisi ile ilgili ilk araştırmaların yabancılar tarafından yapıldığı gerçeğini hatırlatarak, ilk ciddi araştırmaların da Çin kaynaklarından İ. Buçirin tarafından Rusçaya çevrilen metinler olduğunu ifade etmek gerekir. Bu anlamda çok sayıda alan uzmanının ve onların özgün araştırmalarının zikredilmesi çalışmamızın boyutunu aşacağından, H. Ziya Ülken'in aktarımıyla bu araştırmaların en önemlilerinden olan W. Radloff'un Altaylıları tetkik ettiği araştırmalarındaki tespitlerinden hareketle başlamak gerekir. Türk kozmogonisinde de değinildiği gibi, Gök ve Yer ahengi üzerine kurulmuş Türk mitolojisinde Göğün 17. katında ve kainatın üstünde bütün ilahların babası ezeli hakim Karahan oturur. Dünyayı, emri altında bulunan diğer birçok ilahla beraber idare eder, ancak göğün muhtelif katlarında oturan diğer ilahlar, Tanrı Karahan'dan çıkmış ve onun aracılığıyla vücut bulmuşlardır. Türkler bu türden yarı ilahlara Yer-Su ismini vermekte ve bunlar yerin ve suların hamileri olarak kabul edilmektedir. Yer-Suların başı ve en büyüğü Oğan'dır ve Yer-Su'ların 17 hanı bu Oğan'a bağlıdır. Bunların her birisinin büyük dağların birinde oturduğu kabul edilir (Ülken 2006: 176). Bundan sonra, ikinci derecede yeryüzünde yaşayan ve insanlar tarafından her zaman görülemeyen

cinler ve periler âlemi gelir. Bu itikat şeklinin animizm bakiyesi olduğu düşüncesi bir gerçeklik olmasına rağmen, tarihçe tespit edilen ve bugün mevcut olan şekliyle de ondan çok daha gelişmiş durumdadır.

Tıpkı Türk kozmogonisinde olduğu gibi Türk mitolojisi de Türklerin düşünce dünyasının arka planını önemli ölçüde etkilemiştir. Türk mitolojisi kapsamında benimsenen inançlar, toplumsal ilişkileri, çeşitli toplumsal ve siyasal düzenlemeleri ve yönetim uygulamalarını etkilemiştir. Dolayısıyla Türk mitolojisi Türk düşünce dünyasını biçimlendirirken Türk devlet felsefesinin de temellerinden biri olmuştur. Bu özgün mitoloji, Türklerin kendilerine has bir devlet felsefesi geliştirmelerinde temel bir unsurdur. Türklerin kendilerine ait mitolojisi, onların özgün kültürünün bir parçası olduğu için, Türklerin kendi değerlerinin kaynaklarındanadır. Bu değerler de Türk devlet felsefesini, yönetimin nasıl olması gerektiği, toplumun nasıl biçimlendirileceği, yönetim ve toplum ilişkisinin ne şekilde kurulacağı noktasında belirlemektedir.

Türklerde Töre

Millet, ülke, egemenlik ve politik örgütlenme, bir devletin vücut bulmasında asli olan dört öğedir. Bu dört öğe bir araya geldiğinde devlet denilen yapı zuhur eder. İfade edilen dört öğeden birinin noksanlığı devletin teşekkülünü imkânsız kılar (Taneri 1997: 83) ve ilk Türk devletlerinde egemenliğin şekillenmesi, politik örgütlenmenin sağlanması iki önemli öğe üzerinden kurulur. Bunlar, “Töre” ve “Kut” anlayışıdır. “Töre” ve “Kut” anlayışı hem devleti yöneten kağanların (hakan) iktidara gelişi açısından hem de devlet düzeninin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Türkçe töre kelimesi çok eski bir geçmişe sahip olup, ilk defa Tabgaç Türk dilinde görülmektedir. Tabgaçlar ve Asya Hunları arasındaki bağlantı dikkate alındığında, törenin Asya Hunlarından beri var olduğu berrak bir realitedir. Kafesoğlu'nun ifadesiyle, bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî-sosyal değer

kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve genel olarak “kanun” manasında kullanılan töre; *eski Türk sosyal hayatını* düzenleyen mecburi normlar bütünüdür. Töreyle devletin kuruluş düzeni olarak tanımlayan S. Ögel ise, bir devletin ve bir milletin varlığını veya bir millet olarak kalışını “töreye” olan bağlılık ile değerlendirir. Kimlik krizinin yoğun olarak yaşandığı günümüzde töre, geçmişe olan nostaljik bir bağ ile değil, kavramın anlam alanına uygun olarak betimlenmelidir. Bu anlam alanı aslında dün, bugün ve yarın da hem kendi insanımız ve hem de genel olarak insanlık tarafından talep edilmiş/ talep edilen evrensel değerleri içerisinde taşımaktadır ve bu değerleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- a- Könilik (Adalet):** Kanunun adil olması gerekir. Bu hem milletin liyakat ve hakkaniyete uygun bir hayat sürmesine hem de devletini korumak isteyen hükümdarın bunu gerçekleştirmesine vesile olur. Adalet esaslarına göre tertip edilmeyen bir kanun, masanın ayaklarının birinin eksikliği gibi hem işlevsel olmaz ve hem de devlet tahtının sallantıda olmasına sebep olur.
- b- Uzluk (İyilik-Faydalılık):** Kanun bir taraftan kişinin yararına olmalı, diğer taraftan toplumun faydasına yönelik olmalıdır. Kişilerin “adil” olanı faydalı ve iyi bulması gerektiği gibi, bu özellik toplum açısından da geçerli kılınmalıdır. Bireysel ve toplumsal “hak” merkezli huzursuzluk devletin sarsılması açısından yeterlidir.
- c- Tüz'lük (Eşitlik):** Dönemin zihniyetini aşan özgün bir yaklaşımdır. Türk kültür hayatında eşitlik vurgusu, Kutadgu Bilig'in şu iki ifadesiyle özetlenebilir; Töre (Kanun), “oğul ile yabancıyı ayırmamalı” ve töre karşısında “bey ile kulun” farkı olmamalıdır.
- d- Kişilik (İnsanlık):** Törenin bir diğer özelliği de evrensel olana da yönelmiş olmasıdır. Kanun güneşi bütün insanlara ulaşmalı, bütün cihan kanunun ışığı ile aydınlanmalıdır. Çünkü insanoğlunun aslı birdir ve insanları birbirinden

ayıran bilgi dereceleridir. Kanun ne ölçüde insanlığı kuşatırsa o ölçüde halk mesut, devlet payidar olur (Ergan 1999: 5).

Türk kültüründe egemenlik hakkı mutlak olmayıp, töre ile sınırlandırılmıştır. Bir başka ifadeyle Türk Hakanı Tanrı'dan Kut (iktidar yetkisi) alır, egemenliğe sahip olur; ama iktidarı mutlak değil, töre (kanun) ile sınırlıdır. Bir iktidarın meşruiyeti de töreye uyduğu sürece devam eder. Bir diğer önemli husus, Türk töre sisteminde Türk Hakanının aldığı kut, lideri yükümlülükleri bağlamında kutsar, yükümlülükleri yerine getirmediğinde Tanrı tarafından kut geri alınır ve bu gerçeklik liderin kendisine İlahilik atfetmesinin önüne geçer. Türk kültüründe töre, egemenliğin kişiye değil, töre olarak adlandırılan sisteme ait olması, yani il (devlet) gider töre kalır düşüncesi, hukuka dair hususi bir yaklaşımı ifade eder.

Türk kültüründe töre hükümleri değişmez kalıplar değildir. Bir sosyal-hukuki normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere de açıktır. Nihai olarak törenin ifade edilen doğrultular bağlamında etkin işlevi, devletin sosyal gerçeklerle uygun bir şekilde idare edilebileceğinin Türkler tarafından erken dönemde kavrandığını göstermektedir. Bu nitelikleriyle töre, Türk devlet felsefesinin arka planındaki en önemli kuruculardandır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak bir milletin tıpkı geçmişi gibi geleceği de milli kültürüne bağlı olacaktır. Gelecekte var olmak arzusunda ve kararında olan her millet, bunu ancak milli kültürü sayesinde yapacaktır. Çünkü bir milletin geçmişini ve bugününü birbirine bağlayan ve geleceğini, kısaca sürekliliğini belirleyen temel referans kültürdür. Güçlü milli kültürleri olan milletler ayakta kalıp varlıklarını devam ettirecekler, olmayanlar ise zamanla eriyip gideceklerdir. Bu yüzden bir milletin ayakta kalıp varlığını devam ettirmesindeki en önemli faktör sadece milli kültürün bilinçli bir şekilde benimsenmesi, korunması, geliştirilmesi ve gelecek

nesillere aktarılmasıyla mümkün olacaktır. Dile getirilenler ve dile getirilecek olanlar ifade edilen “kültür” gerçeğinin maddi ve manevi unsurlarını oluşturmaktadır.

Aynı bağlamda yukarıda yapılan değerlendirmeler bize Türklerin, doğaya ait olduğu düşünülen ahengi/düzeni Tanrı, Evren ve İnsan bağlamında nasıl anlamaya çalıştıkları, yine insanın doğada gözlemlediği düzeni kendi dünyasında ne şekilde inşa etme gayreti içinde olduğunu da göstermektedir. Tabii bir insan eğilimi olan düzen arayışı, farklı tarihsel dönem ve çağlarda değişik içerikler kazanmış, mekânlara, inançlara ve kültür haritalarına göre başka başka biçimler almıştır. Kanaatimizce dünya milletleri içerisinde bu düzenin ancak “Devlet” denilen güçlü bir örgütsel yapı, ama meşru (Töre) bir kurum aracılığıyla gerçekleşeceğine inanç, Türklerde bu kadar güçlü tezahür etmiş bir olgudur.

Bu olgu kaçınılmaz olarak üzerine düşünülmüş bir gerçeklik olarak bize Türk devlet felsefesinin anahtarlarını verecektir. Pratik bir etkinlik ve güçlü bir sistem olarak devlet denilen otoritenin Türkler tarafından nasıl kurgulandığının, kimin yönetmesi gerektiği, kimin neye hakkı olacağı, meşruiyetin kaynağının ne veya neler olduğu, hâkimiyetin sınırlarının nerede başlayıp biteceği hususu, yöneten ve yönetilen ilişkisinin mahiyeti gibi meselelerin Türk devlet felsefesi açısından ana kaynaklarının tespiti, bu (dosya konulu) çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1993). *Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akkaş, S. Ö. (2008). Mit ve Felsefe. *Milli Folklor*, 20 (77): 83-88,
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, D. (2011). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Farkındalığı Yaratmada Bir Bilişim Sistemi Olarak Sosyal Ağların Rolü: Manav Türkleri Örneği*.

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykara, T. (2009). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Berkes, N. (2007). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çağlar, B. (2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeler Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergan, N. G. (1999). Bozkır Türklerinde Töre ve Sosyal Kontrol. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(3): 1-8.
- Gömeç, S. (2012). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güngör, E. (2006). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri II*. Ankara: Pelin Ofset Tipo Matbaacılık.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (çev. M. Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macit, M. H. (2014). *Türk Kimliği ve Müzik. Türk Müzik Tarihine Giriş I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Margalit, A. (1996). *The Decent Society*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Niyazi, M. (2017). *Türk Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tural, S., (1994). Kültürel Kimlik Kavramı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10 (29): 497-501.
- Ülken, H. Z. (2006). *Anadolu Kültürü ve Türk Kimliği Üzerine*. İstanbul: Ülken Yayınları.